

Міністерство освіти і науки України
Національний університет фізичного виховання і спорту України

КАЧУРОВСЬКИЙ ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ

УДК 797.2 :: 304.2 ::

37

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
СПОРТИВНОГО ПЛАВАННЯ**

24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання та спорту

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті фізичного виховання і спорту України, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор

Мічуда Юрій Петрович, Національний університет фізичного виховання і спорту України, завідувач кафедри менеджменту і економіки

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор

Візитей Микола Миколайович, Державний інститут фізичного виховання і спорту Республіки Молдова, професор кафедри соціогуманітарних і психолого-педагогічних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент

Пилипко Ольга Олександрівна, Харківська державна академія фізичної культури, завідувач кафедри водних видів спорту

Захист дисертації відбудеться 26 червня 2014 р. о 12³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 Національного університету фізичного виховання і спорту України за адресою: 03680, Київ–150, вул. Фізкультури, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету фізичного виховання і спорту України за адресою: 03680, Київ–150, вул. Фізкультури, 1.

Автореферат розісланий « 23 » травня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Воронова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень в системі наук про спорт є найбільш актуальними. Саме соціально-педагогічна сфера знань про спорт має сьогодні гостру потребу в оновленні й удосконаленні. Розбіжність між змістом олімпійських принципів, які офіційно декларуються, і реальною практикою спорту вищих досягнень, викликає занепокоєння як у широких колах світової громадськості, так і серед спортивних керівників, тренерів і спортсменів. Неоднозначно трактуються відповідні питання у наукових публікаціях (Х. Ленк, 1984, 1980; Н. Ніссіотіс, 1985, 1982; І. Булон, 1994; В. Столяров, 1998, 1999; А. Ісаєв, 1999; М. Візитей, В. Манолакi, 2011).

Трансформації змісту і сенсу сучасної культури вимагають розробки й реалізації моделей, що відображають функціонування спорту вищих досягнень в нових умовах. Процеси демократизації життя й розвитку ринкової економіки гостро поставили питання про необхідність модернізації світоглядних і морально-етичних настанов, відповідно до яких здійснюється соціальна життєдіяльність людини.

Рівень дослідження соціально-педагогічних проблем сучасного плавання є недостатнім. З питань педагогіки спортивного плавання опублікована значна кількість робіт (Н.Ж. Булгакова, 2001; Р.Т. Раєвський, В.Ф. Петелкакі, 2005; Г.Д. Горбунов, 2007). Однак практично відсутні роботи, у яких розглядалося б спортивне плавання як соціально-культурний феномен і досліджувалися його соціально-педагогічні аспекти. У ряді випадків розділи, де викладаються питання виховання спортсмена як особистості, у підручниках і навчальних посібниках з плавання взагалі відсутні (Н.Ж. Булгакова, 2001; В. Філін, М. Фомін, 1980; О.Д. Вікулов, 2004). Нехтування моральними аспектами є свідченням того, що морально-вольовий компонент виховання і питання психологічної підготовки спортсмена в плаванні оцінюються як щось малоістотне (Б. Нікітський, 1981; О. Вікулов, 2004; В. Гошек, М. Ванек, Б. Свобода, 2008).

Основна тема, яка зазвичай перебуває в центрі уваги авторів і стосується впливу спорту на особистість, – це тема мотивів занять спортивним плаванням. Однак і тут інтерес до предмету має вузький характер: зміст відповідних мотивів цікавить дослідників лише у зв'язку з досягненням високого спортивного результату (Б. Лісіцин, 1974; О.О. Пилипко, 2008, 2010; В. Сопов, 1999; Н. Стамбулова, 1999; Р.Т. Раєвський, В.Ф. Петелкакі, 2005). Щодо психологічних особливостей особистості спортсмена, то ситуація в цілому є подібною. Визначаючи ініціативність, самостійність, дисциплінованість, високу здатність до вольових зусиль і таке інше, як притаманні плавцю якості, автори схильні трактувати ці характеристики як показники особистісного розвитку спортсмена, що в цілому неправомірно (Ф. Кондратьєв, 1970; Е. Герон, 1973; В. Норакидзе, 1973; Б. Вяткін, 1983; Н. Стамбулова, 2002; І. Юров, 2006). Що стосується особистісних морально-етичних проявів, то вони фактично недосліджені. Ця обставина позбавляє необхідної основи теорію і практику соціально-педагогічних дій у спортивному плаванні. Бракує досліджень, у межах яких розглядалося б питання трансформації спорту у зв'язку із соціальними змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві (питання історичних перспектив спорту як соціального інституту майже не висвітлене у вітчизняній літературі).

Можливість аналізу соціально-педагогічних проблем спортивного плавання ускладнюється у зв'язку з тим, що загальнотеоретичний фундамент не достатньо міцний. У публікаціях філософського і соціологічного характеру майже відсутній розгляд окремих видів спорту як соціально-культурних феноменів. Передумовою такого стану є та обставина, що багато важливих для розуміння соціального феномена «спорт» проблем залишаються в науці недостатньо розробленими. Це проблеми методології аналізу спорту вищих досягнень, його соціально-культурного й морального потенціалу, впливу спорту на особистість та інші. Недостатньо розробленою є також проблема сутності змагальних відносин, що становлять основу спортивної діяльності. Саме з цих причин дослідження соціально-педагогічних проблем плавання вимагає системного розгляду концептуально важливих питань, де в основі має бути уточнення питання про соціальну природу спорту.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно зі «Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2006–2010 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, в межах теми 1.1.4 «Історичні та організаційні напрями розвитку професійного спорту в Україні», номер державної реєстрації 0106U010760, а також «Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури й спорту на 2011–2015 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту в межах теми 1.7 «Теоретико-методологічні та прикладні аспекти застосування інноваційних технологій у спортивному менеджменті», номер державної реєстрації 0111U001719. Внесок автора як співвиконавця теми полягає у виявленні соціально-педагогічного потенціалу спортивного плавання, визначенні шляхів удосконалення виховної роботи зі спортсменами у спортивному плаванні, у поданні рекомендацій щодо засобів світоглядної підготовки плавця в Україні.

Мета дослідження – науково обґрунтувати основні напрями використання соціально-педагогічного потенціалу спорту вищих досягнень у виховній роботі серед спортсменів-плавців високої кваліфікації в умовах системної трансформації сучасного суспільства.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз спеціальної літератури з питань методологічних підходів до розгляду спорту вищих досягнень як соціального феномена, на цій основі визначити принципи розгляду соціально-культурного та виховного потенціалу окремого виду спорту на прикладі плавання.
2. Конкретизувати існуючі в науці уявлення про сутність сучасного спорту та про вплив спорту на особистість. Виявити соціально-культурний та виховний потенціал спортивного плавання.
3. Провести соціологічний аналіз уявлень плавців вищої кваліфікації України щодо соціально-культурного змісту олімпізму та олімпійського спорту і визначити основні компоненти їх світоглядної й професійної компетенції.
4. Визначити головні напрями та засоби виховної роботи зі спортсменами-плавцями високої кваліфікації в нових умовах розвитку сучасного українського суспільства.

5. Розробити практичні рекомендації з організації виховної роботи зі спортсменами-плавцями високої кваліфікації.

Об'єкт дослідження – спортивне плавання як один з видів спорту вищих досягнень.

Предмет дослідження – соціально-педагогічний потенціал спортивного плавання та шляхи його використання в процесі виховної роботи зі спортсменами високої кваліфікації.

Методи дослідження. У ході виконання дисертаційної роботи були використані методи аналізу літературних джерел, системного аналізу, метод порівняння і зіставлення, метод соціологічного дослідження, метод описової статистики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у роботі:

– вперше питання про сутність окремого виду спорту (плавання) розглянуто в розширеному науково-пізнавальному контексті: розглянуто специфіку і взаємообумовленість відносин спортсмена у сфері спортивного плавання (із суперником і середовищем), встановлено, що соціально-культурний і виховний потенціал спортивного плавання безпосередньо пов'язаний з характером згаданих взаємодій, а також зі змістом і ступенем їхньої узгодженості;

– вперше за підсумками соціологічного дослідження, проведеного серед членів національної збірної команди України з плавання та її резерву, визначено особливості уявлень спортсменів про сутність олімпізму та соціально-культурний потенціал олімпійського спорту, про вплив спорту на особистість. Встановлено, що хоча відповідні уявлення в більшості випадків адекватно усвідомлюються спортсменами, однак, за своїм характером вони є поверхневими і нестійкими, тому не можуть виступати дієвим чинником регуляції поведінки спортсмена у змагальній ситуації та поза її межами;

– вперше встановлено, що соціально-педагогічний потенціал спортивного плавання значною мірою визначається морально-етичним змістом двох взаємообумовлених видів змагальної взаємодії: 1) «спортсмен – суперник» і 2) «спортсмен – середовище»; оптимальною є ситуація, коли кожна із цих взаємодій будується гармонійно, тобто коли відносини індивідуалізації, подолання, з одного боку, і співучасті, єднання – з іншого, урівноважуються;

– уточнено теоретичні підходи, що застосовуються при аналізі спорту вищих досягнень і спортивного плавання як його виду. Встановлено, що найбільш перспективним є підхід, у рамках якого спортивна діяльність розглядається як процес, у ході якого спортсмен залучений у взаємодії трьох видів: із суперником, із середовищем, у якому здійснюється рухова дія спортсмена, та із співтовариством, у соціальному просторі якого здійснюються змагальні дії;

– доповнено наукові уявлення про напрямок удосконалення системи виховної роботи з плавцями високої кваліфікації, який полягає у здійсненні світоглядної підготовки спортсмена і тренера, що передбачає створення умов для засвоєння ними знань у галузі сучасної філософії, соціології та психології спорту про соціально-культурний зміст спорту, про сутність людської самореалізації й спроможність спорту, зокрема спортивного плавання, виступити процесом, де така самореалізація здійснюється у повному обсязі та у своїх дійсних формах.

Практична значущість отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані для розв'язання низки практичних, методичних і загальнотеоретичних проблем, пов'язаних із функціонуванням спортивного плавання в сучасному суспільстві, зокрема в Україні. Це насамперед проблеми організації, проведення морально-вольової підготовки та здійснення виховної роботи. Отримані дані є також внеском у розв'язання украї важливої в сучасних умовах проблеми – вдосконалення виховної роботи в спорті вищих досягнень, основні напрямки якої визначені автором. На підставі аналізу, здійсненого в роботі, визначено підходи до розгляду спортивного плавання як соціально-культурного явища. Основні положення дисертації можуть бути використані у загальноосвітній практиці, зокрема в процесі підготовки фахівців у сфері спортивної педагогіки, у тому числі – тренерів зі спортивного плавання.

Отримані результати впроваджено у навчальний процес Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту, у практику національної збірної команди України з плавання, Федерації плавання України, у навчально-виховний процес СДЮШОР з плавання спортивного клубу «Метеор» (м. Дніпропетровськ), що підтверджено відповідними актами.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дослідження знайшли своє відображення в доповідях на таких наукових конференціях: міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму» (Запоріжжя, 2009), XIV міжнародний науковий Конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх», (Київ, 2010), II міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму» (Запоріжжя, 2010), II міжнародна науково-практична конференція «Здоров'я і освіта: проблеми та перспективи» (Донецьк, 2010), XV наукова конференція «Молода спортивна наука» (Львів, 2011), XV Міжнародний науковий конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (Кишинів, 2011), III міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту і туризму» (Запоріжжя, 2011).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 11 наукових праць, серед них – 5 статей у наукових фахових виданнях України, з яких – 4 статті включені до міжнародних наукометричних баз, 1 публікація, що додатково відображає наукові результати дисертації, 5 робіт апробаційного характеру. Всі публікації були виконані автором особисто без співавторів.

Структура роботи. Дисертація викладена на 176 сторінках основного тексту і складається зі вступу, п'яти розділів, практичних рекомендацій, висновків, списку використаних літературних джерел, додатку. Робота ілюстрована 23 таблицями (одна – у додатку) і 10 рисунками. Список використаних літературних джерел налічує 286 найменувань, з яких 118 – іноземних авторів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено зв'язок роботи з науковими планами, темами, з'ясовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну й практичну значущість отриманих

результатів, наведено дані про апробацію результатів досліджень, зазначено кількість публікацій.

У першому розділі **«Соціально-культурний зміст спортивного плавання як компонента спорту вищих досягнень»** проведено аналіз літературних джерел з питань методології аналізу спорту як соціально-культурного явища, підходів до визначення базової дефініції поняття «спорт». Проаналізовано та узагальнено дані науково-методичної літератури щодо соціально-культурного потенціалу сучасного спорту, проблеми впливу спорту на особистість спортсмена, розуміння соціально-культурного сенсу спортивного плавання.

Визначено, що питання про соціальний зміст спортивного плавання є аспектом іншого, більш масштабного питання – про соціально-культурний зміст сучасного спорту вищих досягнень, якому присвячено багато публікацій у філософській і соціологічній літературі (М. Пономарьов, 1974; Х. Ібрагім, 1975; А. Гутмен, 1978; М. Візитей, 1979, 1986, 2005; С. Брякін, 1983; Г. Люшен, 1994; В. Столяров, 1997, 2002; Л. Лубишева, 2001; В. Пономарчук, 2002; В. Лукашук, 2004; В. Платонов, М. Булатова, 2009). Встановлено, що досліджень в галузі філософії, соціології спорту, присвячених проблемам плавання і водних видів спорту в Україні не вистачає. Винятком є праці В.М. Платонова (1986, 1988) і Л.М. Шульги (2009). З'ясовано, що багато іноземних авторів займаються вивченням спортивного плавання з позиції моральної, етичної та світоглядної підготовки плавців і тренерів (В. Бумер, 1996; С. Колвін, 2002; Д. Ханнула, 2001, 2003, 2012; Т. Лафлін, 2004, 2006; Дж. Монтгомері, 2009; Б. Світенхам, 2003).

Систематично і розгорнуто спорт як соціально-культурне явище розглядають В. Столяров (1997) і М. Візитей (2005). Зокрема М. Візитей вважає, що аналіз соціального феномена «людина» і феномена «людина спорту», слід починати визначивши, об'єктивному впливу якого зовнішнього чинника підлягає свідомість людини, в нашому випадку – плавця.

Вивчення спорту і плавання зокрема є повноцінною частиною гуманітарних досліджень у світі (Т. Багурст і А. Періш, 2010; Р. Батчер, 2003; Т. Кессіді, 2008; Е. Кашмор, 2010; К. Кліфорд, 2010; Дж. Коаклі, 2009; Д. Коллер, 2008; С. Кречмер, 2005; І. Мартінкова і Дж. Перрі, 2011); Г. МакФі, 2003; М. МакНамі, 2010; Е. Міа, 2012; В. Морган 2007; Д. Шилдс, 2009; Р. Спай, 2010; Р. Вудс 2011).

Аналіз наукових праць, присвячених дефініції поняття «спорт» показав, що автори часто нехтують обставиною, що дана дефініція повинна використовувати тільки ті характеристики, які відображають об'єктивні компоненти спорту. Досить часто спорт визначають через гру (М. Пономарьов, 1972; Р. Дарендорф, 1973; Т. Донжина, 1979; В. Видрін, 1981), через фізичну активність (М. Пономарьов, 1972), або через декілька різнопланових критеріїв, що надає визначенням еkleктичності (Б. Лісцін, 1974). Встановлено, що найбільш прийнятними є дефініції, які визначають спорт перш за все через характеристику змагальності (А. Власов і Ю. Чернецький, 2005; М. Візитей, 2005; Л. Матвєєв, 2008).

Дослідники також розглядають спорт як виховну діяльність (С. Гуревич, В. Морозов, 1973), як діяльність для самовдосконалення особистості, як видовищну та естетичну діяльність (М. Сараф, 1978; Т. Донжина, С. Руденко, 1979; Б. Лоу,

1984; В. Пономарчук, 2002), як діяльність щодо зміцнення миру й співробітництва між країнами (К. Хейніла, 1988; К. Фольквайн, 1995). Предметом дискусій залишаються питання – про право на життя спорту вищих досягнень, про те, чим саме він є в своїй основі – «лихом» чи «добром». Однак за невизначеності загальної оцінки соціально-культурного змісту спорту вищих досягнень (зокрема олімпійського спорту) сенсу в наукових суперечках з цього приводу немає.

Проаналізувавши думки науковців щодо впливу спорту на особистість спортсмена, можна констатувати: по-перше, проблема ослаблення механізмів моральної регуляції особистої поведінки в сучасній культурі досить поширена; по-друге, спортсмен і глядач сприймають принцип «чесного суперництва» як найважливіший принцип соціальних відносин, однак, це прийняття здійснюється на декларативному рівні; спортсмен часто готовий поступитися обставинам і досягати успіху всупереч зазначеному принципу; по-третє, у спорті система виявлення відхилень поведінки людини від прийнятих норм є більш дієва і чітка, ніж в якійсь іншій ситуації; по-четверте, слід враховувати, що особистість, знання, професійність тренера багато в чому визначають поведінку спортсмена. Вивченню впливу тренера на успіх плавця присвячено багато сучасних праць, наприклад це роботи М. Брукса (2011), Д. Ханнулі (2001), Дж. Леонарда (1992).

У ході вивчення соціальної сутності спортивного плавання зроблено висновок, що спроби конкретизувати уявлення щодо окремої спортивної дисципліни фактично не здійснюються. Очевидно, що соціально-культурний зміст кожного виду спорту є специфічним. Найбільше уваги дослідники приділяють питанню взаємодій із суперником, середовищем, тренером, командою, навколишнім світом (В. Кучевський, 1972; М. Візитей, 1979; В. Видрін, 1980; Б. Брожанов, 1997; Л. Матвеев, 2008). Плавання за своїм характером є індивідуальним, безконтактним видом спорту у специфічному середовищі; тут майже неможливо перемогти за рахунок порушення правил, що впливає на сприйняття результатів змагання. Ці особливості визначають соціальну сутність спортивного плавання.

Встановлено, що проблема соціально-культурного змісту окремого виду спорту (плавання) майже не розроблена. Труднощі пов'язані з дискусійним характером питання про соціальну природу спорту вищих досягнень, а також із відсутністю гуманітарного підходу до аналізу рухової активності, що складає основу окремого виду спорту. Найбільш прийнятним, на наш погляд, є підхід, запропонований М. Візитеєм, який визначає спорт як офіційно організовану, таку, що регулярно повторюється, побудовану відповідно до принципу чесного суперництва, змагальну діяльність (М. Візитей, 2005). Плавання несе у собі ті самі внутрішні протиріччя, що й спорт в цілому. З одного боку, тут реалізується прагнення до особистого успіху, а з іншого – це прагнення може бути реалізовано лише тоді, коли воно корелює з прагненням до співучасті зі співтовариством, в якому спортсмен хоче виокремитись. Такий баланс прагнень у спорті може бути реалізований в тому випадку, коли спортсмен приймає і відстоює як цінність принцип чесного суперництва.

У другому розділі «**Методи і організація дослідження**» розкрито зміст використаних методів, представлено загальні відомості щодо контингенту соціологічного дослідження, описана організація етапів дослідження.

За допомогою методу аналізу літературних джерел з'ясовано ступінь розробленості в науковій літературі проблематики, якій присвячена дисертаційна робота, сформульовано мету дослідження, визначено ті завдання, які необхідно розв'язати для досягнення мети. Метод системного аналізу використовувався для розгляду спортивного плавання як соціально-культурного феномена, а також для визначення його соціально-педагогічного потенціалу. Метод порівняння і зіставлення дозволив уточнити й конкретизувати методологічну позицію, яку було реалізовано в дослідженні, а також виявити специфіку спортивного плавання як одного з видів спорту вищих досягнень. Метод соціологічного дослідження застосований для вивчення змісту уявлень плавців про сутність олімпійської ідеї, про соціально-культурний зміст спорту вищих досягнень, про вплив спорту на особистість та про інше, що виявилось необхідною основою для пропозицій щодо вдосконалення системи виховної роботи зі спортсменами. Метод описової (deskriptivної) статистики допоміг узагальнити дані опитування.

Дослідження проводилося методом анонімного анкетного опитування. Опитування проводилося протягом липня-серпня 2010 р. у спортивному комплексі «Метеор» (м. Дніпропетровськ), який є базою національної олімпійської і паралімпійської підготовки з плавання, та у Національному центрі паралімпійської і дефлімпійської підготовки і реабілітації інвалідів (м. Євпаторія).

Для опитування обрано три категорії респондентів: члени основного складу національної збірної України з плавання – 80 осіб, кандидати до складу збірної й резерв – 63 особи, інші (плавці з розрядом КМСУ і вище, які не мали відношення до збірної на момент проведення дослідження) – 58 осіб. Було опитано 122 чоловіки і 79 жінок. Кваліфікацію КМСУ мають 44 опитаних; кваліфікацію МСУ мають 127 опитаних; кваліфікацію ЗМСУ мають 9 опитаних; кваліфікацію МСМК має 21 опитаний. Загалом був опитаний 201 респондент.

Генеральна сукупність членів національної збірної України з плавання на момент проведення дослідження становила – 90 осіб, генеральна сукупність кандидатів у збірну й резерву становила – 107 осіб. Було опитано 89 % і 60 % генеральної сукупності основного складу національної збірної та кандидатів у збірну і резерву відповідно. Вибір респондентів був випадковий.

Дослідження проводилися у чотири етапи. На першому етапі (2009) було розглянуто наукові публікації з проблем філософії, соціології, психології та педагогіки спорту. Було визначено ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми, сформульовано методологічні підходи до аналізу ситуації, що склалася в сфері соціально-педагогічної підготовки українських плавців, визначено об'єкт і предмет, поставлено мету й завдання дослідження, уточнено методи дослідження.

На другому етапі (2009–2010) опрацьовано проблеми методології аналізу спорту вищих досягнень, його соціально-культурного змісту, особливостей функціонування в суспільстві, впливу занять спортом, зокрема спортивним плаванням, на особистість. Досліджено питання соціально-педагогічного потенціалу плавання.

На третьому етапі (2010) було проведено аналіз уявлень щодо соціально-культурного змісту олімпізму та олімпійського спорту плавців вищої кваліфікації

України методом анкетного опитування, здійснено обробку отриманих у ході опитування даних, аналіз та узагальнення результатів.

На четвертому етапі (2011) на підставі даних теоретичного аналізу, а також результатів анкетного опитування плавців було розглянуто питання виховної роботи зі спортсменами високої кваліфікації, визначено шляхи вдосконалення світоглядної підготовки спортсмена. Розроблені практичні рекомендації з удосконалення виховної роботи в спортивному плаванні, впроваджено результати дослідження у практику, сформульовано висновки дослідження, здійснено оформлення дисертаційної роботи.

У третьому розділі **«Соціально-педагогічний потенціал спортивного плавання»** описано особистісні особливості людини, яка займається спортивним плаванням, розглянуто підходи до впливу спортивного плавання на особистість спортсмена, визначено, яке місце посідає спортивне плавання в сучасній системі класифікації видів спорту. Дослідження психологічних особливостей плавців, що проводилися Ф. Контратьєвим (1970), Е. Герон (1973), І. Юровим (2006) за допомогою опитувальника Р. Кеттела і тесту С. Розенцвейга, не виявили якихось конкретних характеристик, які б не були так само важливі у будь-якому іншому виді спорту. Вивчалися стійкість до стресу, напруженість, ступінь фрустрації плавців залежно від рівня їх спортивної майстерності, досвіду, віку, статі тощо. Окреме місце займають дослідження, присвячені вивченню факторів мотивації спортсменів (С. МакФерсон, 1948; Дж. Аткинсон і Д. МакКлелланд, 1951; А. Пуні, 1973; Б. Дж. Кретті, 1978; Т. Джамгаров, 1979; Б. Вяткін, 1982; С. Джексон, 1994; А. Попов, 1998; Р. Уэйнберг і Д. Гоулд, 2001; Д. Ханнула, 2001, 2012; Д. Бертон, 2008; Р. Мартенс, 2012). Загальним недоліком вищезгаданих досліджень є те, що серед мотивів, які вивчаються, відсутні морально-психологічні мотиви, хоча саме вони становлять фундамент мотиваційної сфери особистості. Характеристики, які відзначаються авторами як особистісні, не є такими. Тому спиратися на них в педагогічному процесі можна лише в дуже малому ступені.

Визначено, що спортивне змагання – це ситуація конфлікту, яка складається із суперництва і співробітництва одночасно (Г. Люшен, 1981; К. Хейніла, 1988). Однак у спорті, особливо у плаванні, немає місця для агресивності. Конфлікт у плаванні сприяє самоствердженню спортсмена, що є базовим мотивом для перемоги.

Вивчення конфліктної ситуації у спорті дозволяє зробити висновок, що спортсмен реалізується як особистість у ході змагальної діяльності через моральну настанову щодо принципу чесного суперництва. Спорт визначає моральний образ особистості. Він може бути ефективним засобом морального виховання людини, а може сприяти її деградації. Ситуація ускладнюється ще й тією обставиною, що в сучасному суспільстві часто змінюється ставлення до тих чи інших суспільних цінностей, моральних принципів і настанов. Саме тому виникають сьогодні суперечки щодо необхідності дотримуватись принципу олімпізму в сучасному спорті. Сумніви щодо необхідності моральних настанов у спорті є неприйнятними.

Показано, що спортивне плавання несе в собі ситуацію конфліктної взаємодії. Однак воно має свою специфіку, яка обумовлена певними особливостями: плавання – безконтактний і циклічний вид спорту, контакт із змагальним середовищем

є всеосяжним; це середовище (вода) – не є природним для людини. Для досягнення успіху плавець змушений співпрацювати з водним середовищем. Звідси необхідність розвинення у плавців спеціалізованого «відчуття тіла» і «відчуття води».

Аналіз особливостей спортивного плавання у світлі ідей, на які спирається сучасна система класифікації видів спорту (Л. Матвеев, 1977; А. Тер-Аванесян, 1978; А. Пуні, 1979; Л. Серова, 2007), показав, що плавання представлено неповно: його специфіка не визначається у зв'язку з особливостями взаємовідносин, у які залучений спортсмен, – це відносини із середовищем, з суперником і з суспільством.

Зроблено висновок про те, що в умовах браку знань про соціально-культурний сенс спортивного плавання уявлення, які існують у літературі про вплив плавання на особистість, не базуються на розумінні морально-психологічних особливостей спортсмена. Основним типом відносин спортсменів у змаганні є конфлікт (не як агресія, а як єдність співробітництва та суперництва індивідів), дослідження якого і відкриває шлях до розуміння змісту поведінки спортсмена. У спортивному плаванні особливе значення має взаємодія спортсмена із суперником і середовищем. У відносинах спортсмена із водним середовищем актуалізується «відчуття води», що є одним із визначальних у змагальній ситуації.

У четвертому розділі «Спортивне плавання: соціально-культурний потенціал і система виховної роботи» наведено результати анкетного дослідження уявлень плавців вищої кваліфікації України щодо олімпійської ідеї, соціально-культурного змісту спорту вищих досягнень, впливу спорту на особистість, та ін.; розглянуто систему виховної роботи у спортивному плаванні, а також шляхи її вдосконалення.

Результати відповідей на питання про те, наскільки спортсмен розуміє зміст принципу олімпізму показали, що великий відсоток позитивних відповідей свідчить про інтуїтивне відчуття сутності даного принципу, а також про слабе розуміння змісту даного принципу (табл. 1).

Таблиця 1

Розуміння плавцями сенсу поняття «олімпізм»

Відповіді на питання анкети: «У Олімпійській хартії зазначено, що олімпізм являє собою філософію життя, що звеличує і об'єднує у гармонійне ціле якості тіла, волі, розуму. Чи зрозумілий Вам сенс даної тези?»	Кількість відповідей, %			
	усі опитані	члени збірної	кандидати, резерв збірної	інші
Так, цілком	68	73,75	63,5	65,52
Частково	25	22,5	27	25,64
В цілому ні	7	3,75	9,5	8,84

Принцип олімпізму сприймається як щось знайоме, але малозрозуміле. Він не може бути міцною основою для побудови ефективної системи виховної роботи в спорті. Сьогодні не існує розгорнутого тлумачення зазначеного принципу навіть у літературі з проблем філософії та соціології спорту. Гармонія душі й тіла, збалансованість якостей тіла, волі й розуму, про які говорить визначення олімпізму, –

це складні метафізичні проблеми, тому очікувати високої компетенції з цих питань серед широкого кола осіб, особливо серед молоді, було б невиправдано.

Систематичних зусиль із роз'яснення спортсменам принципів олімпізму не здійснюється. На питання: «Чи тренер під час тренувань або змагань робить спроби пояснити Вам сенс філософії життя, про яку йдеться в Олімпійській хартії?», ствердно відповіла лише третина респондентів. На питання: «Чи обговорюєте Ви з товаришами по команді або з однолітками зміст Олімпійської хартії, а також проблеми спортивної етики?» відповіли «так, досить часто» 20 % опитаних. Імовірно, що морально-етичний сенс спортивної діяльності спортсменам не розтлумачується.

Інтерес представляє питання щодо етичних настанов, відповідно до яких плавці діють у спорті. На питання: «Чи є така філософія (філософія олімпізму) основою, на якій ґрунтується Ваша реальна поведінка у спорті?» приблизно дві третини опитаних дали позитивну відповідь. Натомість близько 25 % усіх опитаних не погоджуються, що їх поведінка у спорті ґрунтується на філософії олімпізму.

Цікавими є відповіді на питання щодо дотримання спортсменами моральних норм. Більшість спортсменів не порушували принцип чесного суперництва. У той же час навряд чи варто вважати ситуацію безпроблемною, коли одна третина опитаних стверджує, що порушення мали місце, при цьому ситуація «так, доволі часто» коливається від 8,7 % до 17,3 % залежно від групи (табл. 2).

Таблиця 2

Факти порушення плавцями принципу «чесного суперництва»

Відповіді на питання анкети: «Чи були у Вашому житті випадки, коли Ви порушували принцип «чесного суперництва», намагаючись досягти високого результату?»	Кількість відповідей, %			
	усі опитані	члени збірної	кандидати, резерв збірної	інші
Так, доволі часто	10,5	8,7	6,3	17,3
Інколи порушував	18,4	15	11,1	31
Не порушував	71,1	76,3	82,6	51,7

На питання «Чи Ви готові (знову) порушити зазначений принцип заради перемоги на суперниками?» майже половина опитаних відповіла «ні» («так», однак, відповіли теж досить багато – 19 %). Суттєво, що третина і більше спортсменів не може відповістити на дане питання однозначно. Розглянута ситуація свідчить, що за наявності переконань про те, що в спорті слід діяти відповідно до принципу чесного суперництва, твердість цих переконань недостатня: спортсмени схильні відійти від необхідності дотримуватися етичних норм у ситуації, коли порушення сприяє досягненню результату. Спортсмени не схильні перейматись порушенням моральних норм.

Цей висновок підтверджує позиція спортсменів щодо вживання допінгових препаратів у спорті вищих досягнень. Вражає рівень обізнаності плавців щодо використання допінгу в їхньому оточенні (рис. 1). Загалом 65,7 % опитаних

спортсменів знають про випадки вживання колегами заборонених препаратів. На рівні збірної ця цифра ще вища – 78,8 %. Для порівняння – у групі «інші» лише 53,4 % дали ствердну відповідь. Це означає, що спортсмени «старої школи» рідше вдавались до вживання таких препаратів.

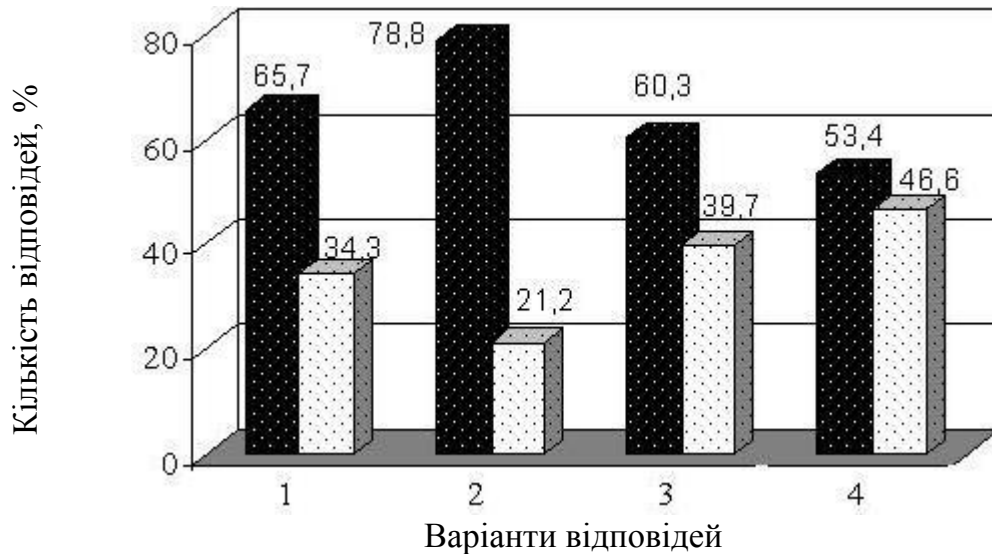

Рис. 1. Обізнаність спортсменів щодо випадків уживання їхніми колегами допінгових препаратів:

- 1 – усі опитані;
- 2 – члени національної збірної з плавання;
- 3 – кандидати і резерв збірної;
- 4 – інші;
- – так, знаю про такі випадки;
- – ні, не знаю

Показові також результати відповідей на питання про ставлення спортсменів до вживання допінгових препаратів (табл. 3). Майже половина опитаних вважає, що це особиста справа кожного спортсмена. Це серйозний привід для занепокоєння.

Таблиця 3

Ставлення плавців до вживання заборонених препаратів

Відповіді на питання анкети: «Як Ви ставитесь до вживання допінгових препаратів?»	Кількість відповідей, %			
	усі опитані	члени збірної	кандидати, резерв збірної	інші
Вважаю подібні дії неприпустимими	28,8	28,8	27	31
Це небажано, але враховуючи ситуацію, що склалася спорті, без цього обійтись неможливо	16	10	15,8	24,1
Це особиста справа кожного спортсмена	50,2	58,7	52,4	36,3
Поки що я не маю чіткої думки з цього приводу	5	2,5	4,8	8,6

Відповіді на споріднене питання про готовність вживати заборонені препарати теж є цікавими (табл. 4). Фактично більше половини респондентів готові це зробити. Залежно від рівня зростання спортивної майстерності зміцнюється уявлення, що ризик виправданий «за наявності відповідного медико-біологічного контролю». Також значна кількість спортсменів вважає неприйнятним ризикувати здоров'ям заради результату.

Таблиця 4

Готовність плавців ризикувати здоров'ям заради результату

Відповіді на питання анкети: «Чи готові Ви ризикувати своїм здоров'ям заради високого спортивного результату?»	Кількість відповідей, %			
	усі опитані	члени збірної	кандидати, резерв збірної	інші
Готовий за наявності відповідного медико-біологічного контролю	41,8	50	46	25,8
Вагаюсь: швидше так, ніж ні	16,4	16,3	17,5	15,6
Вагаюсь: швидше ні, ніж так	16	11,3	9,5	29,3
Я ніколи це не зроблю зі своєї волі	25,8	22,4	27	29,3

Виявлена картина свідчить про те, що уявлення стосовно допінгу в багатьох випадках не мають характеру позиції, відповідно до якої вживання заборонених засобів розглядається як щось неприпустиме.

Зазвичай питання про відносини плавців із суперниками лишається поза увагою дослідників, оскільки плавання відноситься до тих видів спорту, де фізичного контакту між суперниками немає. Слід зазначити, що ставлення до суперника – це один з найважливіших морально-психологічних факторів. Відповіді на питання про взаємозв'язок ставлення до суперника і успіху в змаганні показують, що із трьох запропонованих варіантів – «агресивне», «дружнє», «нейтральне» ставлення – частіше обирався третій варіант як такий, що найбільше сприяє успіху в змаганні. Відзначимо, що це цілком адекватні уявлення для плавців.

У сучасному спортивному плаванні існує нагальна потреба вдосконалення виховної роботи. Аналіз літератури з цього питання показує, що підходи авторів до цього питання або не розкриваються повною мірою (Л.П. Матвеев, 2008), або взагалі відсутні (О. Вікулов, 2004; І. Гончар, 2006), або мають формальний характер (Р.Т. Раєвський, В.Ф. Петелкакі, 2005).

Принципи олімпізму мають стати основою ідеолого-світоглядного виховання у спорті вищих досягнень, в тому числі у спортивному плаванні. Українські та російські науковці присвячують роботи олімпійській освіті різних груп населення (В. Столяров, 1998; М. Булатова 2002, 2007, 2010; Л. Лубишева, 2007; В. Єрмолова, 2008; О. Томенко, 2009; Ю. Олійник, 2009, 2010; А. Мутьєв, 2011), що в цілому добре, однак проблеми застосування на практиці принципу олімпізму не вирішує. Варті уваги спроби науковців розібратися, як саме треба готувати фахівців, які відповідають за реалізацію принципу олімпізму і спортивної етики серед спортсменів вищої кваліфікації (В. Вілсон, 2001; О.Ю. Москвічев, 2001; С. Колвін, 2002; Контаністов, 2003; Г. МакФі, 2003; З. Жуковська, 2003-2004; М. Месінг, 2003-2004; А. Хотц, 2003-2004; Г. Міллер, 2004; Т. Круцевич, 2005; Р. Дж. Перрі,

2005; К. Георгіадіс, 2007; В. Морган, 2007; В. Родіченко, 2007; Д. Коллер, 2008; Наул, 2008; Т. Багурст, 2010; К. Кліффорд, 2010; Р. Вудс, 2011; А. Міа, 2012).

Головне завдання морально-вольової і світоглядної підготовки як основних напрямків виховної роботи полягає у тому, щоб спортсмени отримали знання про сутність спорту як соціального феномена та про його соціально-культурну місію в сучасному світі. Це вимагає освоєння спортсменом знань не тільки про спорт, але й про особливості сучасної культури. Для збільшення світоглядної компетентності спортсменів можна йти стандартним шляхом, зокрема, запропонувати їм прослухати лекції чи взяти участь у бесідах і диспутах з перерахованих питань. Очевидно, що такої роботи недостатньо. В процесі підготовки спортсмена, а також в ході змагань усе, що відбувається, має осмислюватись і оцінюватись через постановку і вирішення світоглядних проблем, навколо яких будується спортивне суперництво.

Зарубіжні автори приділяють багато уваги питанням морально-вольової та світоглядної підготовки як спортсменів, так і тренерів (Дж. Ямбор, 1992; Дж. Набер, 2006; Д. Бертон, 2008; Т. Орліч, 2008; А. Гольдберг, 2008; 2012; Р. Вудс, 2011; Д. Піггот, 2012; К. Зентнер, 2013). Звертається увага на питання «тренерської філософії», мотивації спортсмена, етики поведінки в команді і серед суперників. Аналізуються головні помилки тренерів і особливості їхнього спілкування зі спортсменами. Велике значення для досягнення результату в спорті має: здатність співпрацювати в команді, вміння дослухатись до свого тренера, пошуки внутрішньої мотивації у заняттях спортом, вміння контролювати ситуацію, виховання особистості спортсмена, де особливе значення надається впливу батьків.

Зроблено висновок, що спортсмени високого класу сприймають спорт вищих досягнень як значущий соціально-культурний феномен. Їх думка протистоїть тим оцінкам, у яких спорт з'являється як негативне соціальне явище і яких нерідко дотримуються «не спортсмени» (дослідники, представники громадськості). Разом з тим уявлення плавців про олімпійську ідею та про спорт неконкретні, розпливчасті, не закріплені на концептуальному рівні. У зв'язку з відсутністю відповідної концептуальної основи нестійкими виявляються й форми поведінки спортсмена у змагальній ситуації. Спортсмен у процесі спортивної практики часто відступає від принципу чесного суперництва, який є основою професійної етики в спорті. Можна констатувати слабе розуміння плавцем тих процесів, у які він залучений, насамперед морально-психологічного компонента рухової активності.

Центральним завданням виховної роботи в спорті має бути світоглядна підготовка, що передбачає поглиблення розуміння спортсменами і тренерами соціально-культурного сенсу спорту, а також конкретизацію уявлень про історичну місію даної соціальної діяльності і на цій основі – істотну перебудову системи мотивації, відповідно до якої спортсмен і тренер здійснюють професійну діяльність.

У п'ятому розділі **«Аналіз і узагальнення результатів дослідження»** підсумовано результати дисертаційної роботи, що дозволило уточнити і розширити дані інших авторів, а також одержати нові результати. У дисертації дістали подальшого розвитку ряд положень, які викладені в працях інших авторів. *Уточнено* теоретичні підходи, що застосовуються при аналізі спорту вищих досягнень і спортивного плавання як його виду (Л. Матвеев, 1977; А. Тер-Аванесян,

1978; А. Пуні, Т. Джамгаров, 1979; В. Платонов, 1987; Л. Сєрова, 2007). Встановлено, що найбільш перспективним є підхід, у рамках якого спортивна діяльність розглядається як процес, у ході якого спортсмен залучений у взаємодії трьох видів: із суперником, із середовищем, у якому здійснюється рухова дія, та із співтовариством, у соціальному просторі якого здійснюються змагальні дії.

Доповнено наукові уявлення про вдосконалення системи виховної роботи з плавцями високої кваліфікації, що полягає у здійсненні світоглядної підготовки спортсмена і тренера, що передбачає створення умов для засвоєння знань у галузі філософії, соціології та психології спорту про соціально-культурний зміст спорту, сутність людської самореалізації і спроможність спорту, зокрема спортивного плавання, виступити процесом, де ця самореалізація здійснюється у повному обсязі.

Запропоновано включити до програм навчально-тренувальних занять новий вид підготовки, а саме світоглядну. За рахунок цілеспрямованих дій можна більш якісно, ніж зараз, вирішувати важливі питання, зокрема, питання морально-вольової підготовки спортсменів. У підсумку можна сформувати патріотичні мотиви занять спортом, ослаблення яких у цей час цілком очевидно (це підтверджують результати нашого соціологічного дослідження).

У дисертаційній роботі отримано нові наукові результати. Вперше питання про сутність окремого виду спорту (плавання) розглянуто в розширеному науково-пізнавальному контексті: розглянуто специфіку і взаємообумовленість відносин спортсмена у сфері спортивного плавання (із суперником і середовищем), встановлено, що соціально-культурний і виховний потенціал спортивного плавання безпосередньо пов'язаний з характером згаданих взаємодій, а також зі змістом і ступенем їхньої узгодженості. Підтверджено думки К. Каунсилмена (1979) і Д. Телбота (1978) щодо важливості у спортивному плаванні такого фактору як відчуття води, а також співробітництва із середовищем. Соціально-педагогічний потенціал спортивного плавання є найбільш значним у випадку, коли взаємодія плавця із суперником і середовищем будується гармонійно.

Вперше за підсумками соціологічного дослідження, проведеного серед членів національної збірної команди України з плавання та її резерву, виявлено особливості уявлень спортсменів про сутність принципу олімпізму, про соціально-культурний потенціал олімпійського спорту, про вплив спорту на особистість і таке інше. Отримано такі результати: в процесі змагальної, навчально-тренувальної й виховної діяльності цілеспрямована робота з морального виховання спортсмена фактично не ведеться; розуміння соціально-культурного змісту спорту і сутності ідеї олімпізму залишається серед спортсменів абстрактним; спорт за своїм значенням ставиться в один ряд з такими видами людської діяльності, як мистецтво і релігія, однак лише третина спортсменів вважає, що спорт вищих досягнень ґрунтується на цінностях олімпізму; дослідження мотивів, з яких спортсмени займаються плаванням, показало, що майже ніхто з них не керується прагненням «жити відповідно до філософії життя, про яку говорить Олімпійська хартія»; оцінюючи допінг як щось повсякденне або як щось неминуче, спортсмени фактично погоджуються з девальвацією принципу чесного суперництва. Встановлено, що хоча відповідні уявлення у більшості випадків адекватно усвідомлюються спортсменами,

за своїм характером вони поверхневі і нестійкі, і тому не можуть виступати дієвим чинником регуляції поведінки спортсмена у змагальній ситуації та поза її межами.

Вперше встановлено, що соціально-педагогічний потенціал спортивного плавання визначається морально-етичним змістом двох взаємообумовлених видів змагальної взаємодії: 1) «спортсмен – суперник» і 2) «спортсмен – середовище»; оптимальною є ситуація, коли кожна взаємодія будується гармонійно, тобто коли відносини індивідуалізації з одного боку, і співучасті – з іншого, урівноважуються.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз спеціальної літератури з питань методологічних підходів до розгляду спорту вищих досягнень дозволив встановити, що соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень в системі наук про спорт є найбільш актуальними. Можливість продуктивного аналізу соціально-педагогічних проблем спортивного плавання ускладнюється у зв'язку з тим, що загальнотеоретичний фундамент, на який можна було б спиратися в процесі досліджень, не є міцним. У публікаціях філософського й соціологічного характеру майже відсутній розгляд окремих видів спорту як соціально-культурних феноменів. В таких умовах найбільш перспективним є підхід, у рамках якого спорт досліджується як цілісний феномен, що представлений як єдність об'єктивних і суб'єктивних компонентів. Даний підхід реалізовано в процесі дисертаційного дослідження на прикладі аналізу сучасного спортивного плавання.

2. Розгляду соціально-культурного змісту певного виду спорту дозволив встановити, що змагальність, яка є основою спортивної діяльності, слід розглядати як феномен з багатьма складовими, розуміти її не лише як взаємодію спортсмена із суперником, але і як взаємодію із середовищем, у якому розвертається рухова дія спортсмена. Соціально-культурний потенціал окремого виду спорту зумовлений характером кожного виду із зазначених взаємодій, а також особливостями їх поєднання. Взаємодію спортсмена із суперником можна охарактеризувати як конфліктну взаємодію, яка має значний соціально-педагогічний потенціал у випадку, коли спортсмен виявляє потрібну професійну і моральну компетентність та сприймає принцип чесного суперництва як необхідний принцип для самореалізації, коли він ставиться до даного принципу як до високої етичної цінності й усвідомлено дотримується його у своїх діях. У протилежному випадку, коли прагнення спортсмена до особистого успіху проявляється у примітивний спосіб, змагання навпаки сприяє деградації особистості.

3. Соціально-культурний та виховний потенціал спортивного плавання реалізується через взаємодії із суперником і водним середовищем, які здатні впливати одна на одну, що може мати як позитивні так і негативні наслідки для спортивного результату й виховного ефекту. Оптимальною є ситуація, коли в рамках кожної із взаємодій тенденція до співробітництва і тенденція до суперництва врівноважені. У цьому випадку виникає передумова того, щоб «відчуття суперника» і «відчуття води» поєднались в одне інтегральне переживання, на яке спортсмен у змагальній ситуації орієнтується під час проходження дистанції.

4. Аналіз уявлень плавців вищої кваліфікації України щодо соціально-культурного змісту спорту вищих досягнень, у тому числі плавання, засвідчив, що спортсмени дають високу оцінку олімпійській ідеї, яка виступає в сучасному спорті в якості провідного принципу (серед членів збірної команди – 73,75 % опитаних), а також відзначають важливу роль спорту вищих досягнень у житті сучасного суспільства. Це відповідає дійсному стану речей. Однак розгляд даної ситуації в більш широкому контексті відповідей спортсменів на питання анкети продемонстрував, що тут має місце лише декларативна оцінка, тоді як у дійсності уявлення спортсменів про спорт є зовсім іншими (зокрема на питання про те, чи можна вважати, що спорт вищих досягнень, в тому числі олімпійський, дійсно заснований на філософії олімпізму, позитивну відповідь дала лише третина опитаних).

Точка зору спортсменів з питання про сутність спорту найчастіше не має концептуальної основи. Спортсменам бракує світоглядної, моральної і подекуди професійної компетентності. Проблеми олімпізму (у широкому розумінні – проблеми спортивної етики) не є предметом обговорення ані з колегами по команді, ані з однолітками, ані з батьками (75-80 % опитаних). Як результат, норми спортивної поведінки, що схвалені на декларативному рівні, не виступають на практиці дійсними регуляторами поведінки людини в спорті та поза його межами.

5. Плавці в якості оптимального ставлення до суперника у змагальній ситуації обирають «нейтральне ставлення». Таке ставлення сприяє концентрації уваги на «відчутті води» під час проходження дистанції. Це в цілому підтверджує припущення щодо взаємної співвіднесеності зазначених відчуттів і присутність у свідомості спортсмена, що прагне досягти високого результату, настанови на об'єднання «відчуття суперника» і «відчуття води» у єдине комплексне переживання, відповідно до якого спортсмен буде свою рухову активність.

6. Виховна робота у спортивному плаванні позбавлена (на теоретичному і практичному рівні) адекватної теоретико-методичної основи і, як свідчать результати опитування, ведеться в Україні безсистемно. Ця обставина має негативні наслідки як для професійних результатів спортсмена, так і для його особистісної самореалізації. Головним напрямком удосконалення виховної роботи має стати розробка заходів і рекомендацій із забезпечення необхідної світоглядної й професійної компетентності (як спортсменів, так і тренерів). При цьому світоглядна підготовка має бути центральною ланкою виховної роботи. Вона дасть змогу забезпечити поглиблене розуміння спортсменами і тренерами соціально-культурного сенсу плавання, а також конкретизацію їх уявлень про місію спортивної діяльності.

7. Практична реалізація положень дисертаційної роботи сприяла зростанню ефективності процесу підвищення кваліфікації тренерів з плавання СДЮШОР спортивного клубу «Метеор» (м. Дніпропетровськ), а також підвищення кваліфікації викладачів кафедри водних видів спорту Дніпропетровського державного інституту фізичної культури. Досягнуто якісних змін у системі виховної роботи з плавцями високої кваліфікації – членами національної збірної команди України за рахунок підвищення рівня їхньої світоглядної підготовки.

Перспективою для подальших досліджень є поглиблене вивчення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на формування ціннісних і морально-етичних орієнтацій спортсменів (не тільки плавців, але й спортсменів, що займаються іншими видами спорту), а також розробка нових методик морально-вольової та психологічної підготовки спортсмена.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях

1. Качуровский Д. О. Актуальные проблемы плавания в Украине / Д. О. Качуровский // Физическое воспитание студентов. – Харків, 2009. – № 3. – С. 41–45. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

2. Качуровський Д. О. Особливості спортивного плавання у світлі ідей і принципів сучасної системи класифікації видів спорту / Д. О. Качуровський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми у фізичному вихованні і спорті – 2010. – № 9. – С. 33–37. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

3. Качуровский Д. О. Олимпийская идея и ее место в представлениях о спорте спортсменов-пловцов высшей квалификации Украины (по данным конкретно-социологического исследования) / Д. О. Качуровский // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини. – Вип. 15 : у 4-х т. – Львів : ЛДУФК, 2011. – Т. 1. – С. 114–120.

4. Качуровський Д. О. Світоглядна і морально-вольова підготовка як завдання виховної роботи у сучасному спортивному плаванні / Д. О. Качуровський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми у фізичному вихованні і спорті. – Харків, 2012. – № 2. – С. 51–55. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

5. Качуровський Д. О. Питання підготовки спортсмена-плавця в сучасній закордонній літературі з проблем спорту вищих досягнень / Д. Качуровський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013, № 12. – С. 19–26. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

Опубліковані роботи апробаційного характеру

6. Качуровский Д. О. Проблемы плавания в Украине / Д. О. Качуровский // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму». – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. – С. 77–79.

7. Качуровский Д. О. Спорт высших достижений: о некоторых резервах совершенствования воспитательной работы / Д. О. Качуровский // Матеріали міжнар. наук. Конгр. «Олімпійський спорт і спорт для всіх» / Національний Університет фізичного виховання і спорту України. – К., 2010. – С. 72.

8. Качуровський Д. О. Про соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень / Д. О. Качуровський // Матеріали другої міжнар. наук.-практ.

конф. «Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму». – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. – С. 48–49.

9. Качуровський Д. О. Світоглядна підготовка як центральне завдання виховної роботи в спорті вищих досягнень / Д. О. Качуровський // Матеріали третьої міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту і туризму». – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. – С. 79–80.

10. Качуровский Д. О. О модернизации воспитательной работы в современном олимпийском спорте / Д. О. Качуровский // Materiale congresului stiintific international «Sportul olimpic si sportul pentru toti». – Editia a XV-a. – Vol. I. – Chisinau : USEFS, Republica Moldova, 2011. – P. 88–91.

Опубліковані роботи, які додатково відображають наукові результати дисертації

11. Качуровський Д. О. Визначення поняття «спорт» : критичний аналіз існуючих підходів / Д. О. Качуровський // Теорія і практика фізичного виховання : спец. вип. за матеріалами II міжнар. наук.-практ. конф. «Здоров'я і освіта : проблеми та перспективи». – Донецьк, 2010. – № 2. – С. 543–553.

АНОТАЦІЇ

Качуровський Д. О. Соціально-педагогічні аспекти розвитку сучасного спортивного плавання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. – Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2014.

У дисертаційній роботі розглянуто соціально-педагогічні аспекти спортивного плавання. Уточнено принципи аналізу спорту вищих досягнень і спортивного плавання; конкретизовано наукові уявлення про сутність сучасного спорту та його вплив на особистість; проаналізовано уявлення плавців щодо розуміння соціально-культурного змісту олімпійського спорту; визначено напрямки удосконалення виховної роботи у спортивному плаванні.

Результати соціологічного опитування плавців високого класу свідчать, що спортсменам бракує мотивації та твердих етичних переконань, як основи морально-вольової підготовки, високих спортивних результатів і самовдосконалення.

Встановлено, що виховна робота в спорті вищих досягнень позбавлена потрібної теоретико-методичної основи. Центральним завданням виховної роботи має бути світоглядна підготовка спортсмена, яка передбачає поглиблення розуміння спортсменом і тренером соціально-культурного сенсу спорту. Запропоновано, щоби роль фундаменту у виховній роботі виконувала ідея олімпізму. Пропонується, аби головним напрямком удосконалення виховної роботи в спортивному плаванні стала розробка заходів із забезпечення світоглядної й професійної компетентності спортсменів і тренерів.

Ключові слова: олімпізм, спорт вищих досягнень, світоглядна підготовка, плавець, соціально-культурний потенціал спорту, принцип чесного суперництва.

Качуровский Д. О. Социально-педагогические аспекты развития современного спортивного плавания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.01 – олимпийский и профессиональный спорт. – Национальный университет физического воспитания и спорта Украины, Киев, 2014.

В диссертации рассматриваются социально-педагогические аспекты спортивного плавания в условиях системной трансформации социальной жизни современного общества. С помощью методов научного исследования (анализ литературных источников, системный анализ, метод сравнения и сопоставления, метод социологического исследования, метод описательной статистики) решены поставленные задачи, а именно: уточнены принципы, которые применяются при анализе спорта высших достижений и спортивного плавания как его вида; определены принципы рассмотрения социально-культурного и воспитательного потенциала вида спорта на примере плавания; конкретизированы существующие в современной науке представления о сущности современного спорта и о влиянии спорта на личность; проведен социологический анализ представлений пловцов высшей квалификации Украины относительно понимания социально-культурного смысла олимпийского спорта; определены основные компоненты мировоззренческой и профессиональной компетенции пловцов; определены главные направления усовершенствования и пути воспитательной работы с пловцами высшей квалификации в новых условиях развития украинского общества; сформулированы практические рекомендации касательно усовершенствования мировоззренческой и морально-волевой подготовки пловцов для тренеров, руководителей спортивных школ, членов федерации плавания Украины, научных и педагогических работников учебных заведений физической культуры и спорта Украины.

Определено, что исследованиям в области социально-педагогических аспектов спорта недостает концептуального перспективного гуманитарного подхода к анализу двигательной активности. Предлагается взять во внимание то обстоятельство, что спортсмен в плавании вовлечен во взаимодействия нескольких типов, в частности, с водной средой и соперником. Характер взаимовлияния этих отношений может по-разному влиять на поведение пловца и его спортивные достижения.

Результаты социологического исследования представлений членов национальной сборной команды Украины по плаванию и пловцов высокого класса об олимпийской идее и социально-культурном потенциале современного спорта свидетельствуют о том, что, несмотря на позитивное и адекватное восприятие современного олимпийского спорта, у спортсменов в ряде случаев отсутствуют содержательная мотивация и твердые этические убеждения, которые могли бы послужить основой морально-волевой подготовки спортсмена, способствовать его высоким спортивным результатам, а также личностному совершенствованию.

Определено, что воспитательная работа в спорте высших достижений лишена необходимой теоретико-методологической основы. В связи с этим центральным заданием воспитательной работы в спорте должна стать мировоззренческая

подготовка спортсмена, которая предусматривает углубление понимания спортсменами и тренерами социально-культурного смысла спорта. Предложено, чтобы роль фундамента системы воспитательной работы в спорте исполняла идея олимпизма, которая сформулирована в Олимпийской хартии. Главным направлением усовершенствования системы воспитательной работы в спортивном плавании может быть разработка мер и рекомендаций по обеспечению необходимой мировоззренческой и профессиональной компетентности спортсменов, и тренеров.

Ключевые слова: олимпизм, спорт высших достижений, мировоззренческая подготовка, пловец, социально-культурный потенциал спорта, принцип честного соперничества.

Kachurovs'kyy D. O. Social and pedagogical aspects of development of modern competitive swimming. – Manuscript.

The thesis for a Candidate degree of physical education and sport in specialty 24.00.01 – olympic and professional sport. – National University of physical education and sport of Ukraine, Kyiv, 2014.

The thesis has an aim to consider the social and pedagogical aspects of competitive swimming. Principles of analysis of high performance sport and competitive swimming are defined more precisely; ideas about sense of modern sport and its influence on a person are defined more concretely; sociological survey of swimmers' imaginations regarding social and cultural sense of the Olympic sport are done; the main directions of improvement of educational work are determined.

Results of sociological survey of high class swimmers demonstrate us lack of substantial motivation and strong ethical convictions that could serve as a basis for moral training, and could be favourable to the high results and self-perfection.

It is determined that educational work in the high performance sport lacks necessary theoretical and methodological basis. World outlook training should become the main task of educational work in competitive swimming. It is proposed that idea of olympism must serve as fundamental concept of educational work. It is assumed that work at recommendations and steps to ensure necessary world outlook and professional competence of the both sportsmen and coaches could become the main direction in the field of development of educational work in competitive swimming.

Key words: olympism, high performance sport, world-outlook training, swimmer, social and cultural potential of sport, fair play.

Підписано до друку 20.05.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 37.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua